

บทที่ ๕

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

๕.๑. สรุปผลการศึกษา

การศึกษาวิเคราะห์การบรรลุนิคมของอุบาสกที่ได้รับเอตทัคคะในงานวิจัยครั้งนี้ บุคคลที่ได้บรรลุนิคม และได้ยกขึ้นเป็นเอตทัคคะก็ถือเป็นตำแหน่งทางพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้ประทานแต่งตั้งให้พุทธบริษัท คือ ภิกษุภิกษุณีอุบาสกอุบาสิกา ผู้มีความรู้ความสามารถเด่นกว่าท่านอื่นๆ ในด้านนั้นๆ และแต่ละท่านนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาให้ฟัง โดยพระองค์เองบ้าง โดยพระสาวกที่สำคัญแสดงบ้างจนท่านเหล่านั้นได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุนิคมเป็นอริบุคคลในพระพุทธศาสนาในการศึกษาวิเคราะห์การบรรลุนิคมของอุบาสกทั้งหมดนี้ผู้ศึกษาเห็นว่า การบรรลุนิคมของท่านนั้นจะแตกต่างที่ชัดเจนก็คือสถานที่เวลานอกนั้นก็ เป็นในส่วนในเรื่องหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นแสดงโดยแสดงโดยให้ตรงกับอุปนิสัยของท่านเหล่านั้นประกอบกับที่ท่านเหล่านั้นได้สร้างสมบุญบารมีมาก่อนแล้ว และได้ตั้งความปรารถนามาก่อนเมื่อถึงเวลาบารมีที่สร้างสมมาเต็มที่ได้ส่งผลให้ท่านบรรลุนิคมเป็นพระอริบุคคลในพระพุทธศาสนาตามแต่บุญบารมีของแต่ละท่าน ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้ทรงวางหลักปฏิบัติของอุบาสกไว้ เรียกว่าอุบาสกธรรม ๕ และอุบาสกธรรม ๘ เพื่อให้ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นอุบาสกได้ยึดถือปฏิบัติและยังมีคุณธรรมที่พิเศษที่มีอยู่ในตัวของอุบาสก อันเป็นคุณธรรมเฉพาะตัวของแต่ละท่าน

การบรรลุนิคมของอุบาสกนั้น ตั้งแต่โศดบันถึงอนาคามีนั้น อุบาสกผู้นั้นย่อมปฏิบัติตนเป็นอุบาสกผู้อยู่ใกล้พระรัตนตรัยรับเอาไตรสรณะคมน์เป็นที่พึ่งตลอดชีวิตของการครองเรือนอยู่แล้ว ดังนั้นผู้ที่ปฏิบัติตนว่าเป็นอุบาสก เมื่อเข้าถึงธรรมแล้วย่อมมีใจหนักแน่นในอันที่จะปฏิบัติเพื่อให้บรรลุคุณธรรมที่สูงขึ้นไปอีก อุบาสกที่เป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนาครั้งพุทธกาล ได้บรรลุนิคมด้วยวิธีการสดับรับฟัง มีหลักในการปฏิบัติคือฟังโดยตั้งใจมีสติสมาธิพิจารณาหลักธรรมนั้น หลักธรรมที่มาสืบสนุนให้ท่านเหล่านั้นได้บรรลุผลเหล่านี้ก็คือหลักปฏิบัติของอุบาสกทั้ง ๕ คือมีศรัทธา มีศีลเป็นต้น และการที่เป็นอุบาสกนั้นการบรรลุนิคมก็เหมือนกับการบรรลุของภิกษุ

ในพระพุทธศาสนาไม่ต่างกันเลยคำว่าบรรลุธรรมก็คือจิตหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสนั่นเองซึ่งการบรรลุก็เป็นขั้นๆขึ้นไป แตกต่างเฉพาะอรรถภาพ และอรรถภาพของอุบาสกผู้บรรลุธรรมแล้วยิ่งๆขึ้นไป นั่นถ้าเป็นคฤหัสถ์ ได้บรรลุอรหัตผลแล้วย่อมมีคติเป็น ๒ คือบวชเป็นภิกษุ หรือไม่ก็ต้องนิพพานในวันนั้น ตัวอย่างเช่นยสกุลบุตรบรรลุอรหัตผลแล้วบวชในวันนั้น

การบรรลุธรรมของอนาถบิณฑิกอุบาสก

การบรรลุธรรมของอนาถบิณฑิกอุบาสกนั้นอยู่ในลักษณะสภาพแวดล้อมที่แปลกกว่าท่านอื่นดังที่กล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าประทับอยู่เพื่อบำเพ็ญธรรมที่นั่นและในช่วงเวลาใกล้รุ่งพระองค์ทรงจงดล อนาถบิณฑิกะอุบาสกได้ยินเสียงตรัสเรียกจึงเดินเข้าไป ณ ที่นั้นก้มกราบชบสรีระที่พระยุคลบาทพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นี่เป็นเพราะอนาถบิณฑิกเฝ้ารอเวลานี้มานานแสนนาน บำเพ็ญเพียรบุญกุศลมาากแล้วจนถึงที่สุด เหมือนคนที่รอคอยสิ่งที่ตนปรารถนาอยากได้ เมื่อได้สมปรารถนาที่เกิดความปิติยินดี จนไม่อาจที่จะห้ามใจที่จะเอาสิ่งนั้นมาทูนเหนือเกล้าของเราดัง อนาถบิณฑิกะอุบาสกผู้นี้ พระพุทธองค์ทรงทราบอุปนิสัยของอนาถบิณฑิกะแล้ว พระองค์จึงได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอนุพุทโธปริยสัจ ๔ แต่โดยย่อแก่สุทัตตะ จนได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุเป็นโสดาบันละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, สีลัพพตปรามาสะ, มีศรัทธาไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัยแล้ว ทรงตรัสย้ำในที่สุดท้ายว่าการได้อรรถภาพมาเป็นมนุษย์เป็นของการได้ฟังธรรมของสัตตตะบุรุษเป็นของยากและการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็เป็นของยาก เพราะเหตุนี้การแสดงธรรมของสัตตตะบุรุษก็ตาม การเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าก็ตาม ล้วนเป็นเหตุนำความสุขความสงบมาสู่สัตว์ทั้งหลาย ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าในตำแหน่ง อัครทายกกว่าเป็นผู้เลิศในการให้ทาน

การบรรลุธรรมของจิตตะคหบดีอุบาสก

จิตตะคหบดีได้บรรลุโสดาบันจากพระมหานามะเถระ ตามอรรถกถาเพราะฟังธรรมสพายนวินัยกัเท่ากับได้บรรลุโสดาปัตติผล สาเหตุที่ท่านบรรลุได้ง่ายเหตุเพราะว่าจิตตะคหบดี ในอดีตชาติสมัยพระพุทธะนามว่ากัสสปะท่านเคยได้ฟังมาแล้วฟอกจิตฟอกใจของท่านมาแล้ว และความมีปฏิภาณของท่านยังมั่นคง เมื่อเกิดมาในชาติของพระโคตมพุทธเจ้าแล้วได้ฟังอีกครั้งจากพระมหานามะเถระ ท่านจึงได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบันและต่อมาก็ได้ฟังธรรมเรื่อง

เดียวกับฟอกจิตให้ละเอียดสุขุมเข้าไปอีก จากการฟังจากพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเมื่อท่านจาริกมาเมืองนี้ท่านได้เทศน์สัพพยตนวิภังค์โดยย่อเท่านั้นจิตอุกฤษฏ์ก็ได้บรรลุพระอนาคามี สามารถละสังโยชน์ได้ ๕ ข้อ คือ สักกายทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, สีลัพพตปรามาส, กามราคะ, อรูปราคะ, การบรรลุธรรมของพระอริยสาวกพระพุทธเจ้านี้ ตั้งแต่โศคบ้านขึ้นไปในนั้นย่อมไม่กลับลงมาอีก เรียกได้ว่าเป็นผู้เข้าสู่ กระแสแห่งพระอรหันตผล คือ ดับกิเลส เห็นนิพพานแน่นอนและจะไม่กลับลงมาอีกตลอดไป ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศในฝ่ายธรรมกถึก

การบรรลุธรรมของหมอชีวกโกมารภัจ

การบรรลุธรรมหมอชีวกโกมารภัจนั้น ท่านเป็นผู้มีสติปัญญามีปฏิภาณไหวพริบ

ณลิวณลาดตั้งแต่เยาว์วัย ได้ใช้ความสามารถในการศึกษากับอาจารย์เพียง ๑ ปีและเข้ารับราชการเป็นแพทย์ประจำตัวของพระเจ้าพิมพิสาร และได้ถวายตัวเป็นแพทย์ประจำพระพุทธเจ้าและดูแลพระสงฆ์ในยามอาพาธ และตลอดถึงชาวบ้านทั่วไป จนเมื่อครั้งเข้าถวายการรักษาพระพุทธองค์ด้วยพระโอสถระบายอ่อนๆแด่พระพุทธเจ้า แล้วถวายผ้ากาสี ๑ คู่ พระพุทธองค์ทรงรับแล้วตรัสอนุโทนาถาในการถวายทานนั้น จบอนุโมทนาชีวกโกมารภัจตั้งอยู่ในโศคาธิบดีผล ท่านละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, สีลัพพตปรามาส, เป็นอริยบุคคลขั้นต้นการบรรลุธรรมของหมอชีวกโกมารภัจนั้นก็เหมือนท่านอื่นที่เป็นพระโศคาธิบดี รายละเอียดหรือข้อความที่กล่าวถึงมาส่วนมากจะมุ่งกล่าวในเรื่องวินัยและเรื่องพระพุทธเจ้าพระสงฆ์มากกว่า ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศในฝ่ายอุบาสกผู้เลื่อมใสในบุคคล

การบรรลุธรรมของอุคคตคฤหบดีอุบาสก

อุคคตคฤหบดีได้รับมรดกจากบิดาเป็นเศรษฐีแทนบิดามีทรัพย์มรดกมากมายมีข้าทาสบริวารมาก ท่านดื่มสุรา ๗ วันเมา ๗ วันและพาบริวารไปฟ้อนรำในสวนอุทยานภควันได้พบพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงเกิดความละอาย ความเมาหายไปหมด ได้เข้าไปกราบถวายบังคมนั่งอยู่ที่ควรข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบอุปนิสัยของท่านก่อนแล้วว่า ที่ท่านดื่มสุรา ๗ วันนี้ เพราะเกิดความทุกข์ไม่รู้จะแก้ความทุกข์นั้นอย่างไร และท่านผู้นี้ก็จะได้บรรลุธรรมในวันนี้ จึงแสดงอานุภาพให้ท่านได้เห็นพระองค์ และเข้าไปกราบถวายความเคารพ เพื่อพระองค์จะได้แสดงธรรมแก่ท่าน เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมท่านจึงตั้งใจฟังใช้สติปัญญาพิจารณาธรรมนั้น

ท่านอุคคคฤหบดีก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอนาคามี คือผู้มีปริณิพพานเป็นในที่ผุดขึ้น ไม่เวียนกลับมาอีก เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้บริบูรณ์ในสมาธิ แต่ทำได้พอประมาณในปัญญา สามารถละสังโยชน์ได้ ๕ ข้อ คือ สักกายทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, สีลัพพตปรามาส, กามราคะ, อรูปราคะ , คือละสังโยชน์เบื้องต่ำได้หมดสิ้นแล้ว ท่านอุคคคฤหบดีมีคุณธรรม ๘ ข้อที่ไม่เหมือนใครในบันปลายชีวิตของท่านๆ ได้อุทิศเวลาทั้งหมดเพื่อพระพุทธศาสนาตลอดชีวิต ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศในฝ่ายอุบาสกผู้ปฏิบัติอุภาภิกษุสงฆ์

การบรรลุธรรมของอุคคคฤหบดีอุบาสก

อุคคคฤหบดีอุบาสก เกิดในตระกูลเศรษฐีในเมืองเวสาลี มีร่างกายสูง สง่างามเหมือนเสาระเนียดที่ตกแต่งแล้ว และเหมือนแผ่นผ้าที่ฉีกด้วยลวดลายและมีคุณความดีทั้งหลายพุ่งขจรไป จึงตั้งชื่อว่า อุคคเศรษฐี ในอดีตชาติศาสนาพระพุทธเจ้าปทุมุตตรได้ตั้งความปรารถนาไว้ในกาลพระพุทธเจ้าโคตมนี้ ท่านได้บังเกิดร่วมศาสนา และได้เห็นพระพุทธเจ้า เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ได้สดับฟังพระธรรมเทศนา ได้ปัญญาจักขุ บรรลุโสดาปัตติผล ละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, สีลัพพตปรามาส , เป็นพระโสดาบัน และต่อมาไม่นานได้ตั้งใจฝึกจิตจนได้บรรลुพระอนาคามีผล ละสังโยชน์เบื้องต่ำได้หมดสิ้นแล้ว เป็นพระอนาคามีเป็นลำดับ และได้จัดอาสนะ ๕๐๐ ที่ ถวายของที่ตนพอใจทุกวันนิมนต์พระมาฉันที่บ้าน ท่านประกอบด้วยคุณธรรม ๖ อย่าง เมื่อท่านละสังขารแล้ว ไปเกิดในเทวโลกชั้นสุทธาวาส เป็นอุคคเทพบุตร บรรลุอรหัตผลที่นั่น ตามที่ตั้งความปรารถนาไว้ ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศในฝ่ายอุบาสกผู้ให้ของอันเจริญจิต

การบรรลุธรรมของหัตถกคฤหบดีอุบาสก

หัตถกคฤหบดีหัตถกอุบาสกผู้ได้รับการแต่งตั้งจากพระบรมศาสดาให้เป็นยอดของอุบาสกทั้งหลายผู้สงเคราะห์บริษัทเป็นผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าแล้วด้วยบุญบารมีของท่านและการตั้งมั่นในศีลในคุณธรรมและความปรารถนาที่ตั้งไว้ในอดีตชาติ ก็รู้แจ้งในมรรคและผลทั้ง ๓ คือ โสดาปัตติมรรค , โสดาปัตติผล , สกทาคทมิมรรค สกาทามิผล , อนาคามิมรรค , อนาคามิผล เป็นผู้ไม่กลับมาอีกในกามาวจรภพ แต่ไปเกิดใน

พรหมโลก และนิพพานในที่นั้น ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศในฝ่ายอุบาสกผู้
สงเคราะห์บริษัทด้วยสังคหวัตถุ ๔

การบรรลุธรรมของนกุลบิดาคฤหบดีอุบาสก

นกุลบิดาคฤหบดีในอดีตชาติได้ตั้งความปรารถนามีความคุ้นเคยกับพระพุทธเจ้าได้อยู่ใกล้
พระพุทธเจ้า ทั้งเป็น ปู่ย่า ป้า น้า อา มาก่อนบุญนั้นและความผูกพันมีได้จางหายข้ามภพชาติมาจน
สมัยพระพุทธเจ้าโคตมก็ได้มาอยู่ใกล้ชิด ทั้งมีความรู้สึก เหมือนว่าพระพุทธเจ้านั้นเป็นบุตรของตน
จนยากที่จะห้ามใจตัวเอง ถิ่นสถินบสีระষะแทบพระบาทพรรณาต่างๆ ในสุดท้ายนั้นพระพุทธเจ้าได้
แสดงธรรมเทศนาให้ทั้งสองได้ตั้งอยู่ในคุณธรรมแห่งอริยบุคคลเข้าถึงธรรมจักขุ จนบรรลु
โสดาปัตติผล ละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, สีลัพพตปรามาส, เป็นอริยบุคคลขั้นต้น
เป็นพระโสดาบัน ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศในฝ่ายอุบาสกผู้มีความคุ้นเคย

การบรรลุธรรมของสุรอำมพัฏฐะอุบาสก

การบรรลุธรรมของสุรอำมพัฏฐะอุบาสกนั้น เนื่องด้วยความเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่งเข้าดู
พระพุทธองค์ทรงตรวจดูสัตว์โลก ทรงเห็นอุปนิสัยของสุรอำมพัฏฐะจะได้บรรลุธรรม จึงเสด็จไป
ยังประตูบ้านของสุรอำมพัฏฐะในเวลาบิณฑบาต สุรอำมพัฏฐะเศรษฐีเห็นพระพุทธเจ้า เสด็จมาจึง
เข้าเฝ้ากราบแทบยุคลบาททูลอาราธนาเข้าไปเสวยภัตตาหารในบ้าน พอเสวยเสร็จแล้ว
พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรด พอจบพระธรรมเทศนาสุรอำมพัฏฐะเศรษฐีก็ได้
บรรลุโสดาปัตติผล ละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, สีลัพพตปรามาส, เป็นอริยบุคคล
ขั้นต้น พระพุทธองค์ได้ทรงปรารภเรื่องมารเป็นเหตุ จึงทรงแต่งตั้งสุรอำมพัฏฐะในตำแหน่ง
เอตทัคคะผู้มีศรัทธาไม่หวั่นไหว

การบรรลุธรรมของมหานามะอุบาสก

เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าชายสิทธัตถะ ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว จึงเสด็จมาโปรด
ประทานสงเคราะห์พระประยูรญาติ ให้ดำรงอยู่ในสุขสมบัติ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ทั้งที่เป็นของทิพย์
และสุขเกษมสันต์อันเป็นบรมสุข คือนิพพาน ตามอำนาจวาสนาบารมี ของแต่ละพระองค์ เจ้าชาย
มหานามะก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน ด้วยการเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ในครั้งแรกเท่านั้น ครั้งเมื่อเมือง
เวรัญชาเกิดปัญหาเรื่องการขาดอาหาร พระพุทธเจ้าเสด็จมาที่กรุงกบิลพัสดุ์เยี่ยมหามานะ ได้กราบทูล

ถวายภัตตาหารอันมีรสปรานีต แต่พระพุทธรองค์และพระสงฆ์ทั้งหลายตลอดปี ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธรเจ้าว่าเป็นผู้เลิศในฝ่ายอุบาสกผู้ถวายทานอันมีรสประณีต

การบรรลุลหกรรมของตปุสสะ,ภัลลิกะอุบาสก

ตปุสสะ,ภัลลิกะสองพี่น้องได้ นำเอาข้าวสัตตุงและข้าวสัตตูก่อนใส่ถาดทองนำไปยังสำนักของพระพุทธรเจ้าขณะประทับได้ร่มไม้เกตุ ในเวลาที่พระองค์เสวยเสร็จแล้วถวายน้ำในเวลาเสร็จภัตกิจแล้วถวายบังคม นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ที่นั่นพระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่เขาทั้งสองในเวลาจบเทศนา เขาทั้งสองได้ธรรมจักขุคือดวงตาเห็นธรรมตั้งอยู่ในสภาวะทั้ง๒ที่เรียกว่า ทเววาจิกะที่เปล่งวาจาถึงพระพุทธรเจ้าและพระธรรมทั้งสองเท่านั้น ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธรเจ้าว่าเป็นผู้เลิศในฝ่ายอุบาสกผู้ถึงรัตนะทั้ง ๒

๕.๒ ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

การบรรลุลหกรรมถือได้ว่าเป็นหลักประกันชีวิต คือมนุษย์ผู้เกิดมาในโลกนี้ย่อมมีแต่ความทุกข์ตั้งแต่ถือกำเนิดจนหมดลมหายใจ การที่จะพ้นทุกข์ได้นั้นต้องดับเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ หนทางแห่งความดับทุกข์นั้นพระพุทธรองค์ทรงแสดงไว้แล้ว และการบรรลุลหกรรมขั้นต่ำคือโศคาบันก็เป็นหลักประกันได้ขั้นหนึ่งในการดับทุกข์ อุบาสกผู้เป็นอริยบุคคลก็เป็นผู้ดำเนินไปสู่ทางแห่งความดับทุกข์ ดำเนินชีวิตไปตามหลักปฏิบัติหรือหลักอุบาสกธรรม

อย่างที่พระพุทธรเจ้าตรัสไว้ในหลักทิส ๖ ที่ว่า อุบาสก อุบาสิกาหรือกุลบุตรกุลธิดานี้ ตั้งจิตประกอบด้วยเมตตาต่อพระสงฆ์จะคิดอะไรก็คิดด้วยเมตตา จะทำอะไรก็ทำด้วยเมตตา จะพูดอะไรก็พูดด้วยเมตตา

การศึกษาปัจจุบันนี้จะต้องสนับสนุนให้มีความใฝ่รู้และบนฐานของความรู้ นั้น จึงแสดงความคิดเห็นได้เป็นหลักเป็นฐานถ้าไม่มีความรู้ ไม่รู้เรื่องราวก็ได้แค่แสดงความคิดเห็นไปตามชอบใจไม่ชอบใจไม่ใช่ความคิดเห็นที่เกิดจากความรู้ความเข้าใจ เพราะฉะนั้นการแสดงความคิดเห็นต้องมาคู่กับการหาความรู้ให้ความคิดเห็นเกิดจากความรู้ความเข้าใจ และเป็นไปเพื่อพัฒนาปัญญา ไม่ใช่เป็นแค่ความคิดเห็นที่มาจากความชอบใจไม่ชอบใจถ้าเอาแค่ชอบใจไม่ชอบใจก็พูดไป อย่างนั้นพูดได้เท่านั้นต้องการอะไรแต่ถ้าจะก้าวต่อไปว่า ที่ฉันต้องการนั้นควรจะได้หรือไม่แค่นั้นตอนนี้ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจ จะเอาแค่ชอบใจไม่ชอบใจไม่ได้ เวลานี้เป็นปัญหาของสังคมไทย

อยู่แล้ว ที่ว่าคนมักชอบแสดงความคิดเห็นกันมากโดยไม่หาความรู้ และเมื่อได้แสดงความคิดเห็นแล้ว ชอบใจไม่ชอบใจแล้ว ก็เลิกกันหรือทะเลาะกัน ขัดใจกัน ไม่ได้ความรู้ความเข้าใจ และไม่หาความรู้ต่อไปสังคมจะอยู่ดีได้นั้น หลักพระพุทธศาสนาก็บอกแล้วว่าเราต้องมีธรรมเป็นใหญ่จึงจะมีความร่มเย็นงอกงามและเป็นสุขแท้จริงเวลานี้ที่มีปัญหาออกมาเป็นข่าวต่างๆ มากมายจะเห็นว่าเป็นเพราะสังคมของเราเสื่อมลงไปจากพระพุทธศาสนากลายเป็นสังคมที่ไม่มีหลัก แก่ข้อ ๑ ถึงข้อ ๓ นี่ก็แย่แล้ว ถ้าขาดข้อ ๒คือศีล ก็ทำให้สังคมระส่ำระสาย พอขาดข้อ ๓ คือไม่หวังผลจากการเพียรทำสังคมก็อ่อนแอเมื่อพลเมืองไม่เข้มแข็ง ขาดคุณภาพ ไม่รู้จักเพียรพยายามทำการต่างๆ ให้บรรลุผล ด้วยเรี่ยวแรงกำลังของตนเอง ได้แต่หวังพึ่งนอนรอคอยอะไรต่างๆ เมื่อเป็นอย่างนี้ สังคมจะเจริญได้อย่างไรถ้ามีองค์คุณของอุบาสกอุบาสิกาถึงข้อ ๓ นี้เท่านั้น สังคมของเราก็เจริญมั่นคงได้แน่นอน